

NATURNYT

2/2017 - september

**Biologisk Forening for Nordvestjylland
Ørhagevej 189, Klitmøller, 7700 Thisted**

Foreningen har til formål at øge kendskabet til og interessen for naturen i Nordvestjylland.

Tidsskriftet *Naturnyt* udgives 3-4 gange årligt, og derudover udsendes medlemsskriftet BFN-Nyt med meddelelser og oplysninger om ekskursioner, foredrag, kurser m.m.

Kontingent 2017

Indmeldelse i foreningen kan ske ved indbetaling af kontingent på gironummer 6 58 67 24 eller bankoverførsel 1551 0006586724

Ordinære medlemmer	= kr. 220,00
Unge under 21 år	= kr. 100,00
Ekstraordinære medlemmer (familiemedlemmer, som ikke modtager materiale)	= kr. 50,00
Firmamedlem	= kr. 1.000,00

Glæd en naturven - tegn et gavemedlemskab

Du kan give et medlemskab af BFN ved at indbetale kontingentet, hvis du samtidig angiver både indbetalers og modtagers navn og adresse.

Naturnyt 2 : 2017

46. årgang

Oplag: 550 stk.
Tryk: Dantryk A/S, Hurup
Omslag: Ensianblåfugl
Foto: Susanne Worm

ISSN 0903-4749, Copyright BFN

Redaktion af dette nummer:

- Jan Salmonsens, tlf. 97 97 51 48,
salmonsens@pc.dk
- Willy Mardal, tlf. 97 93 91 45,
willy@mardal.dk
- Elly Hansen, tlf. 29 46 75 53,
iegranlyst@mail.dk

Indholdet i bladets artikler er ikke nødvendigvis i overensstemmelse med foreningens holdninger.

På foreningens hjemmeside kan du læse mere om BFN samt orientere dig om aktuelle arrangementer.

Adressen er

www.bfn-nyt.dk

Gamle årgange af NATURNYT

Årgang 1973-2002 (enkelte numre kan mangle) - samlet pris for alle, ca. 90, hæfter: 100 kr.
Årgang 2003-2008: 50 kr. pr. årgang
Årgang 2009-2013: 100 kr. pr. årgang
+ evt. forsendelse - Indbetaling kan ske på foreningens giro eller bankkonto.

Bidrag til Naturnyt

Redaktionen modtager meget gerne bidrag til bladet; artikler, fotos og tegninger, især vedrørende den nordvestjyske natur.

Deadline for de næste to numre:

Naturnyt nr. 3 : 2017: 15. november 2017
Naturnyt nr. 1 : 2018: 15. marts 2018

Pas på kysterne

I Danmark har vi en lang tradition for at passe på vores kyster, så naturens kræfter kan udfolde sig frit til glæde for flora og fauna, som tilpasser sig dynamikken. Også vi lokale værdsætter den sidste vilde natur, som tiltrækker turister i stride strømme.

Men ikke alle synes, at kysterne er værd at bevare. Efter i årtier at have haft politisk konsensus om at holde fingrene fra kysterne, oplever vi nu den holdning, at det er OK at tage lidt af kysterne til forskellige formål – sådan bid for bid.

Vi har set det med de 10 forsøgsprojekter, som måske bliver til flere, og helt aktuelt er der en ny kystbeskyttelseslov på vej. Intentionen er, at borgernes tryghed skal i fokus, og at der i højere grad skal tages hensyn til lodsejernes interesser, når havet truer deres ejendom.

Lovforslaget har været i høring i sommer og forventes vedtaget til efteråret. Helt konkret er lovens 8 formål reduceret til 6, og de 2 formål, der er taget ud af lovforslaget, er netop naturdelen. ”Kystlandskabets bevarelse og genopretning” samt ”Naturens frie udfoldelse” er

pillet ud af lovforslaget, hvorimod de øvrige formål om behov for kystbeskyttelse, økonomiske hensyn, teknisk og miljømæssig kvalitet, rekreativ udnyttelse af kysten, sikring af den eksisterende adgang samt andre forhold af væsentlig betydning er uændrede i forhold til den eksisterende lov.

Ud over at de to naturformål bliver pillet ud af loven, så gives der som noget nyt adgang til, at ministeren meddeler tilladelse til forsøgsprojekter, som ikke falder ind under formålet med kystbeskyttelse. Det kan blive interessant at se, hvilke kunstfærdige udtryk sådanne anlæg kan få fra hittepåsomme lodsejere langs de danske kyster.

Desuden fjernes den såkaldte 25-års regel, der hidtil har betydet, at borgere har fået afslag på kystbeskyttelse, hvis der ikke er et umiddelbart behov inden for de næste 25 år. Så den vurdering skal myndighederne ikke længere tage.

Alt i alt bliver det lettere for borgere at lave kystsikring, hvilket jo også er hensigten med lovforslaget. Til gengæld bliver det vanskeligere at sikre naturen.

Kystlinien ved Agger. Foto: Elly Hansen.

Lad os håbe, at Folketinget besinder sig og viser dets ansvarlighed i forhold til bevarelse af de naturlige kyster ved at moderere lovforslaget inden vedtagelse. I vores nabolande er der skrækeksempler på, hvordan kysterne kan tage sig ud, og det må vi ikke kopiere.

Poul Nystrup Christensen

Status for og forvaltning af Ensianblåfugl (*Maculinea alcon*) i Nationalpark Thy

Sammensat af Ib Nord Nielsen

Et spændende samliv på klitheden

Ensianblåfuglen er en unik og næsten ikonisk sommerfugleart, som er sjælden i Danmark. Artens usædvanlige og fascinerende livscyklus rummer spændende indsigt i biologiens komplekse verden og har et stort formidlingspotentiale.

I Nationalpark Thy findes der fortsat levedygtige bestande på fugtige klitheder og i hedemoser. Arten anses i dag som truet, da den er gået kraftigt tilbage i både populationsareal og -antal over de seneste 100 år (*VU=sårbar*, *IUCNs rødlistestatus*)

Med baggrund i et feltarbejde, som blev udført i 2012, er der udarbejdet en status og forvaltningsplan for Ensianblåfuglen i Nationalpark Thy. Planen er forfattet af specialkonsulent Andreas Kelager samt lektorerne Hans Henrik Bruun, David R. Nash og Anders P. Tøttrup, alle fra Københavns Universitet.

Denne artikel har til formål at uddrage viden og anbefalinger fra rapporten til læserne af NATURNYT.

Ensianblåfuglen er helt afhængig af såvel planten Klokke-Ensian *Gentiana pneumonanthe* som én af de to arter af stikmyrer *Myrmica ruginodis* og *M. rubra*, og det vil sige, at dens livscyklus ikke kan gennemføres uden tilstedeværelsen af både værtsplante og -myrer.

Som larve spiser Ensianblåfuglen frø og frugt-væv af Klokke-Ensian, hvorefter den adopteres af røde stikmyrer, som fodrer og opfostrer den før egne larver. Ved hjælp af kemiske duftstoffer, lyde og tiggeadfærd snydes arbejdermyrer-

ne til at tro, at sommerfuglelarven er én af deres eget afkom. Ensianblåfuglen er en føde- og habitatspecialist, som kun forekommer, hvor der er overlap mellem de to værter. Ensianblåfuglen er således en stærkt specialiseret sommerfugl med strenge krav til sit levested.

Typiske plantesamfund i Nationalpark Thy, hvor Ensianblåfugl forekommer, består primært af Klokke-Lyng *Erica tetralix*, Blåtop *Molinia caerulea* og Hirse-Star *Carex panicea* samt ofte også plantesamfund med Benbræk *Narthecium ossifragum* og Vestlig Kær-Tuekogleaks *Trichophorum cespitosum* og på de mere tørre partier også Hede-Lyng *Calluna vulgaris*, Revling *Empetrum nigrum* og Bølget bunke *Deschampsia flexuosa*. Lysåbne, næringsfattige områder med fugtige lavninger, tørre partier og zonen imellem.

I Thy er det tilsyneladende kun Almindelig Stikmyre, som anvendes som værtsmyre. *Myrmica rubra* forekommer inden for Nationalpark Thy, men er hidtil ikke fundet på lokaliteter med Ensianblåfugl og kun fåtalligt på lokaliteter med Klokke-Ensian.

I Thy-området begynder den klækkede sommerfugl at flyve fra midten af juli til første uge af august. Flyveperioden for Ensianblåfugl på en given lokalitet er omkring 21 dage (interval på 15-36 dage), mens levetiden for voksne enkeltindivider antages at være 2-3 dage, og derfor vil kun en lille del af populationen parre sig på en given dag. Ensianblåfugl lægger primært æg på de mest synlige/tilgængelige blomsterknopper, hvilket forudsætter, at vegetationen ikke domineres af højere plantearter.

Ensianblåfugl flyver oftest kun i kortere tid ad

Kendetegn

Ensiablåflugten hører til den familie af sommerfugle der hedder blåfugle, hvoraf mange af arterne ligner hinanden. Hvis du ser en blåflugt i et område med netop hedemoser eller fugtig hede hvor der er Klokke-Ensian, er der god chance for at det er en Ensiablåflugt.

Ensiablåflugt han

Ensiablåflugt hun

Ensiablåflugt på klokkelyst

Isblåflugt

Vingefanget er ca. 29 -35 mm. Oversiden af hannerne er skinnende vioiblå. Hunnens overside er sortbrun med et antal svage sorte pletter og varierende blå bestøvning. Undersiden er typisk blåfugle tegnet brun med sorte pletter. Et sikkert kendetegn er at Ensiablåflugten mangler de orange sømmaner, og har en gråbrun underside.

Klokke-Ensian

Man kan lede efter Ensiablåflugt ved Klokkelyst hvor den suger nektar, eller på Klokke-Ensian hvor på den lægger sine æg.

Ensiablåflugtens livscyklus

Ensiablåflugten har en usædvanlig livscyklus, som gør den til en både fascinerende, men også udsat sommerfugleart. Som larve spiser den frø og frugt væv af planten Klokke-Ensian, hvorefter den adopteres af røde stikmyrer, som opfoster den indtil den forpupper sig.

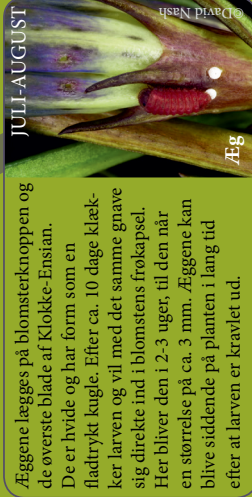
Puppe

I starten af juni vil larven være fuldvoksen og veje 100 gange mere end da den først blev fundet af myrerne. Den vil nu forpuppe sig i myrboet og klække efter 3 uger. Den nyudklækkede sommerfugl er blød og kravler ud af myrboet, før den sætter sig til at folde vingerne ud, - klar til at starte cyklussen forfra.

Den voksne sommerfugl

JULI
De første Ensiablåfugle klækker fra deres pupper i starten af juli og de sidste kan findes flyvende til lidt ind i august. Hunnerne lægger æg på Klokke-Ensian umiddelbart efter paring

Æg

JULI-AUGUST

Æggene lægges på blomsterknoppen og de øverste blade af Klokke-Ensian. De er hvide og har form som en fladtrykt kugle. Efter ca. 10 dage klækker larven og vil med det samme gnave sig direkte ind i blomstens frø kapsel. Her bliver den i 2-3 uger, til den når en størrelse på ca. 3 mm. Æggene kan blive siddende på planten i lang tid efter at larven er kravlet ud.

Larve og myrer

Larven lader sig dumpe ned på jorden, hvor den bliver fundet af en stikmyre som "adopterer" den. Myrerne slæber sommerfuglelarven ned i deres tue, som ligger skjult under jorden. Larven udskiller dufte der efterligner myrernes egne larver, hvilket snyder myrerne til at opfoster sommerfuglelarven igennem efteråret, vinteren og foråret, i den tro, at den er af deres egne. Sommerfuglelarven er endda i stand til at tigge og lave lyde som signalerer til myrerne, at de skal fodre den frem for deres egne larver.

AUGUST-MAJ

gangen og sætter sig ofte i vegetationen for at hvile eller sole sig. Fangst-gefangst studier viser, at langt de fleste individer som regel bevæger sig over kortere distancer på mindre end 200 meter, og at de normalt maksimalt spreder sig 500 meter. I sjældne tilfælde er der dog fundet enkeltindivider med spredninger på mellem 800-2100 meter. Disse distancer er understøttet af populationsgenetiske analyser af Ensianblåfugl i Nationalpark Thy, der viser stor genetisk forskellighed mellem selv de tætteste populationer. I denne undersøgelse anvender skæringsdistancerne 500 meter og 2000 meter for at kategorisere den sandsynlige spredningsdistance fra en kernepopulation.

Den primære begrænsende faktor for forekomst og tæthed af Ensianblåfugl er tilgængeligheden af Klokke-Ensian, og der er en positiv sammenhæng mellem tætheden af værtsplanten og antallet af Ensianblåfugl.

De enkelte myrekolonier påvirkes negativt af Ensianblåfugls parasitisme, der bruger og konsumerer koloniens ressourcer. Der er et co-evolutionært (Den gensidige påvirkning, som forskellige arter kan udøve på hinandens evolution / udvikling) ”våbenkapløb” mellem værtsmyrer og Ensianblåfugl i udviklingen af kemiske overfladestoffer, som myrerne bruger til at kommunikere med, og som Ensianblåfuglens larver efterligner for at snyde værtsmyrerne til at tolerere deres tilstedeværelse.

Klokke-Ensian

Klokke-Ensian er en flerårig urt, der typisk forekommer på fugtige heder, hedemoser, klitlavninger og våde enge. Klokke-Ensian anvendes som indikatorart for både våde heder og enge af høj kvalitet med stor bevaringsværdighed og for de arter, som er associerede med

Ensianblåfugl siddende på Klokke-Lyng. Foto: Lærke Erika Cederfeld Falstaff.

disse habitater. I Thy er Klokke-Ensian manglende syd for Lyngby.

De første spæde skud af Klokke-Ensian ses i foråret, og frøspiringen sker om foråret og i den tidlige sommer. Blomstringen er typisk fra midten af juli til midten af september. Frømodning sker i løbet af efteråret.

Skud af Klokke-Ensian bliver normalt mellem 10-35 cm (maksimalt 45 cm). Enkeltindivider er relativt længelevende på omkring 20 år, men de kan blive ældre end 30 år. Der er størst dødelighed blandt unge planter (< 2år).

Reproduktionen sker udelukkende ved frø, og der produceres flere hundrede til tusind frø per kapsel. De små vindsprede frø kommer sjældent længere end få meter væk fra moderplanten. Frøbanken er uden større betydning for langtidsrekrutteringen af nye planter, da frøene typisk kun lever 1 år eller sjældnere 2-3 år. Vinterstratificering er formodentligt vigtigt for

frøspiringen, som under naturlige forhold sker på bar jord eller ved ringe vegetationsdække.

Klokke-Ensian bestøves primært af humlebier, mens andre insekter som større biller og svingfluer kun sporadisk bidrager til bestøvningen, og sameksistens med andre bestøvertiltrækkende planter som f.eks. Klokke-Lyng og Hedelyng er betydningsfuldt for dens frøsætnings-succes.

Ældre populationer forekommer på lokaliteter med tæt og høj vegetation stort set uden bar jord, hvor betingelserne er så forringede, at rekruttering af nye individer hindres.

Forekomst, hyppighed og etablering af Klokke-Ensian planter er negativt korreleret med både vegetationshøjden og ved endt ophør af (passende) regelmæssig forstyrrelse. Det forventes, at de lokale populationer uddør efter 30-50 år. Mængden af bar jord er af stor betydning for antallet af både vegetative og ge-

Klokke-Ensian sammen med Klokke-lyng. Typiske plantearter, der forekommer med Klokke-Ensian, er Klokke-Lyng, Blåtop og Hedelyng. Foto: Andreas Kelager.

nerative Klokke-Ensian individer samt rekrutteringen af nye planter, og større mængder af mosser synes at virke spiringshæmmende på Klokke-Ensians frø.

Stikmyreværterne

Almindelig Stikmyre og Korttornet Stikmyre er fødegeneralister og spiser især mindre hvirvelløse dyr (f.eks. insekter), ådsler (f.eks. fugle og mindre pattedyr) samt honningdug, nektar og formodentlig også pollen. Fødesøgningen sker typisk i en radius på 2 m (i sjældnere tilfælde op til 8 m) omkring deres koloni.

For både Almindelig Stikmyre og Korttornet Stikmyre er kolonien mest aktiv fra foråret til begyndelsen af efteråret. Om foråret bygger de solarier for at opvarme koloniens indbyggere (især æg og larver), mens efteråret bruges på at klargøre sig til vinteren. Dronningerne er relativt kortlevende på typisk mindre end 10 år, mens arbejderne maksimalt bliver 2 år. Der kan være en betydelig omsætning/udbytning af dronninger over årene, men også inden for et enkelt år. De enkelte kolonier er relativt mobile og flyttes gerne 1-2 m om året, hvis der findes bedre levevilkår. Under optimale vilkår kan der være 1 rede/m², men 1 rede/5-10 m² er mere normalt.

De fertile hunner kommer ud af deres pupper i juni, og de tilbringer de første 6 uger i reden inden sværmetiden for at opbygge fedtreserver til vinterhiet. De fuldt udviklede hanner tilbringer typisk kun 1 uge i reden og er klar tidligere end hunnerne. Sværmetiden, hvor først hanner og siden hunner samles i større grupper for at parre sig, er som regel i august måned. Hannerne sværmer over prominente naturlige landemærker som sten, buske, træer, bakker eller områder med bar jord. De fleste sværme dannes relativt tæt på rederne (0-20m), men myrernes duftsignaler kan tiltrække både hanner og hunner nogle hundrede meter væk fra. Sværmeområderne kan være aktive i nogle dage, hvor hanner og hunner erstattes af nye, da hannerne dør, og hunnerne påbegynder redebygning.

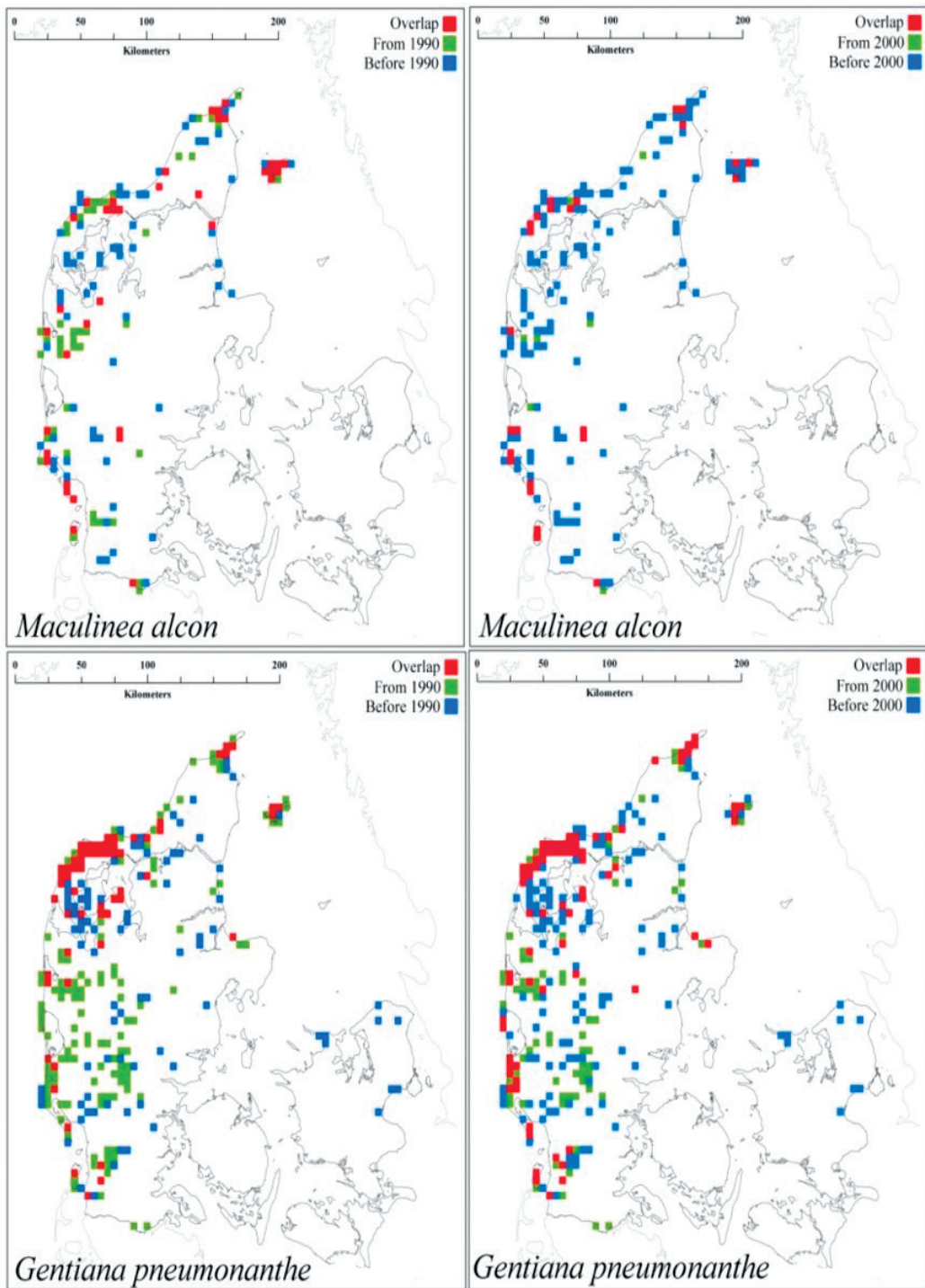
Lokal spredning sker især ved knopskydning af kolonier over et par meter fra kildekolonien, hvor en enkelt til få dronninger og en gruppe arbejdere koloniserer et nyt område og anlægger en ny. Gravide hunner anlægger sjældent en ny koloni selv, men assimileres i stedet af eksisterende kolonier. De sjældne spredninger over længere afstande sker altid af gravide, vingede hunner og typisk på nye lokaliteter uden en veletableret population.

Almindelig Stikmyre er én af de mest almindelige Myrmica-arter i Europa, og i Danmark forekommer den i hele landet. Den kan leve under relativt kølige og fugtige forhold og forekommer i Danmark ofte på heder og enge samt i klitter, moser, skove og skovrydninger. Den forekommer ikke eller sjældent i meget tørre eller våde habitater, og den er relativt følsom overfor menneskelig forstyrrelse som intensiv afgræsning og slåning/høslæt. Almindelig Stikmyre anlægger ofte sine reder i jorden, under sten, i vegetationstuer (f.eks. græs eller mos), eller i mørnet/råddent dødt ved eller under bark.

Korttornet Stikmyre er nok den mest almindelige Myrmica-art i Europa og i Danmark. Den lever ofte i relativt fugtige og lysåbne habitater som heder, enge (gerne nær vandløb og søer), moser og klitter. Den er dog meget tolerant overfor menneskelig aktivitet og forstyrrelse og forekommer også i haver, parker og under stenbelagte flader. Myren anlægger ofte sine reder i jorden, under sten eller i vegetationstuer af fx græs eller mos. Som nævnt er denne myre endnu ikke fundet som vært for Ensiansommerfuglen i Thy.

Status for Ensianblåfugl i Danmark og i Nationalpark Thy

Ensianblåfugl er rødlistet som sårbar (*VU=sårbar*), i Danmark, men Kelager m.fl. argumenterer for at opliste den til truet (*IUCNs rødlistestatus*). Det er baseret på en dybdegående analyse af de rumlige og tidslige ændringer i udbredelsen af både Ensianblåfugl og dens plantevært Klokke-Ensian. De primære årsager

Geografisk udbredelse af Ensianblåfugl (*Maculinea alcon*) og Klokke-Ensian (*Gentiana pneumonanthe*) med 5x5km gridopløsning ved to forskellige “cut-off” tidspunkter:

År 1990 (venstre kort) og år 2000 (højre kort).

til tilbagegangen af Ensianblåfugl over de sidste 100 år skyldes først og fremmest massive ændringer i landanvendelsen (primært land- og skovbrug) og dræning af jorden. Omkring 90% af hedearealet er forsvundet over de sidste 200 år. Det er dog i høj grad forringelse af kvaliteten i de tilbageværende habitater, som følge af tilgroning, fortsat dræning eller forøget kvælstof- og pesticidudledning alene eller i kombination, der ligger til grund for tilbagegangen i nyere tid.

Thy-området er for både Ensianblåfugl og Klokke-Ensian den del af Danmark, hvor bevarelsen af områderne har været bedst, set over de sidste ca. 30 år. Datagrundlaget for vurderingen af Ensianblåfugl er dog relativt beskedent, og der er stor variation i antallet af observationer over tid, da der ikke er en egentlig regelmæssig, struktureret sommerfugleovervågning i Danmark, og mange lokaliteter er ukendte for størstedelen af de frivillige observatører. Kilderne til størstedelen af data for Klokke-Ensian fra Danmark er fra Atlas Flora Danica og NOVANA-overvågningen med regelmæssige observationer, men med væsentlige bidrag fra Biologisk Forening Nordvestjylland i Thy-området. Et forsigtigt skøn er, at Nationalpark Thy huser 8-20 % af de tilbageværende bestande i Danmark.

Særligt i forbindelse med indsamling af vinge-fragmenter til DNA-analyser blev 5 populationer identificeret inden for Nationalpark Thy, hvoraf én population var helt ukendt (Marensbakke). Yderligere to steder med tidligere forekomster blev eftersøgt forgæves, men særligt det ene (Vangså klithede) blev langt fra dækket fyldestgørende. Således er der rimeligt gode muligheder for at finde flere populationer inden for Nationalpark Thys grænser.

God forvaltning kræver indgående naturhistorisk kendskab til Ensianblåfugl og dens værter og er essentielt for at udføre en hensigtsmæssig forvaltning af alle tre dele af interaktionssystemet (sommerfugl – værtsplante – værtsmyrer).

Habitatforvaltningen, der optimerer vilkårene

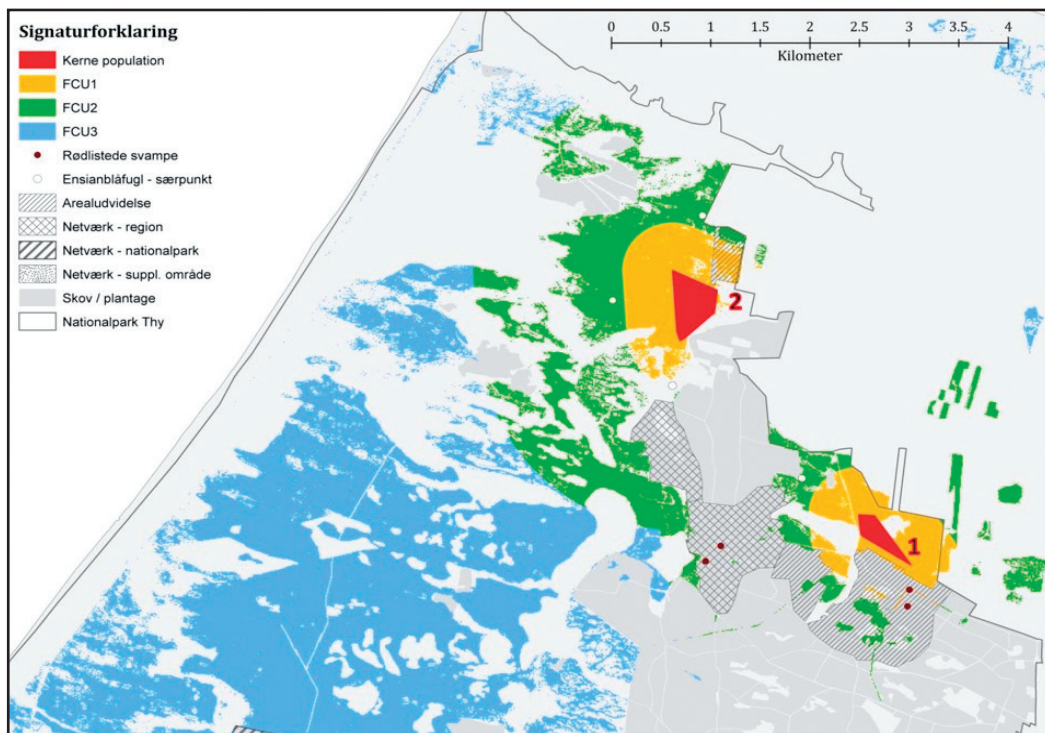
for hhv. Ensianblåfugl, Klokke-Ensian og stikmyreværterne, er forskellige, hvilket betyder, at en fælles forvaltningsstrategi for en langsigtet populationsopretholdelse vil være mindre god for de enkelte arter. Den ideelle forvaltning af Ensianblåfuglens habitat afhænger i høj grad også af størrelsen på området og habitatets kvalitet eller successionsstadium.

Alle forvaltningstiltag, der giver en mere åben vegetation, mens der sikres en hvis mængde frøproducerende individer, vil være favorabel for Klokke-Ensian. Omvendt vil en vegetation med flere lave buske give bedre vilkår for Almindelig stikmyre og Korttornet stikmyre. For Ensianblåfugl er det optimale habitat uensartet med en mosaik af fugtigere lavninger og tørre partier. Der skal samtidig både være områder med relativ lav vegetation og bar jord samt områder, hvor dværgbuske og halvstore buske dominerer. Finindstillingen af de forvaltningsindsatser, som udføres, kan således være en udfordring, og en hen-ad-vejen justering af forvaltningen er i mange tilfælde nødvendig, da der kan være betragtelig habitatvariation mellem lokaliteterne.

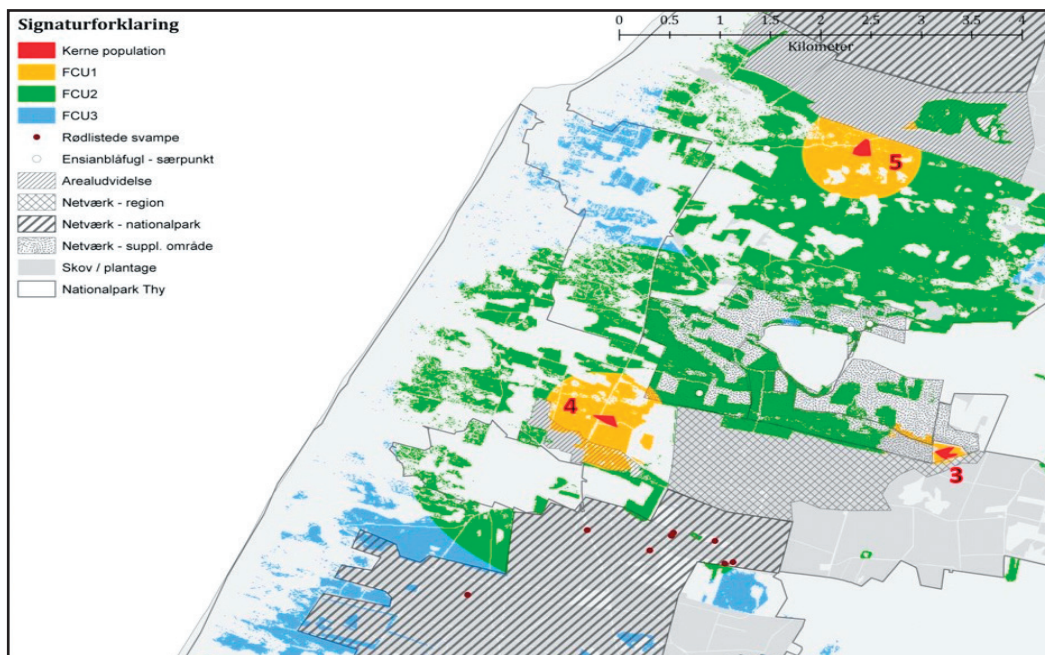
De såkaldte Functional Conservation Units (FCU-områder), der anvendes som et centralt element i forvaltningsplanen, er geografiske enheder, som bidrager til organiseringen og prioriteringen af artsspecifikke naturbevaringsindsatser.

Kernepopulationen og FCU1-kategorien angiver vigtigste prioriteringsområde. FCU2 og ”Netværk-region” er prioritet 2 og skal skabe biologisk sammenhæng mellem regionalt forekommende populationer. FCU3, ”Netværk-nationalpark” og ”Netværk-supplerende” angiver laveste prioritet, eller som kan iværksættes på længere sigt. ”Arealudvidelse” kan overvejes i forbindelse med sikringen af kernepopulationerne og FCU1 eller i forbindelse med at skabe biologisk sammenhæng.

Se de 2 forvaltningskort over de 5 kernepopulationer.

Forvaltningskort over den nordlige del af Nationalpark Thy med de to kernepopulationer Kokkær Vand (1) og Savbjerg (2)

Forvaltningskort over den centrale del af Nationalpark Thy med de tre kernepopulationer Vestergård (3), Marensbakke (4) og Ålvand (5)

Som nævnt er der lokaliseret 5 Ensianblåfugle-populationer inden for Nationalpark Thy: To populationer i den nordlige del (Savbjerg og Kokkær Vand) og tre i den centrale del (Ålvand, Marensbakke og Vestergård). De populationsgenetiske analyser pegede på, at alle populationer er helt eller delvist isolerede fra hinanden, og der er store spredningsbarrierer, som forhindrer genetisk udveksling mellem populationerne som igen mindsker deres levedygtighed. Disse spredningsbarrierer udgøres især

af klitplantager, men sekundært også fragmentering af landskabet samt den egentlige fysiske afstand mellem populationerne. Store dele af nationalparken rummer dog potentielt egnede habitater i form af klitheder og hedemoser, og flere af områderne er endog af anseelig størrelse. Der er således et tilfredsstillende udgangspunkt for at skabe større sammenhæng mellem habitater og de eksisterende populationer. Dette understøttes også af visionerne for den seneste plan for Nationalpark Thy.

Klokke-Ensian med tydelige hvide æg af Ensianblåfugl. Foto: Andreas Kelager.

Forvaltning

Fremtidig forvaltning af Ensianblåfugl i Nationalpark Thy anbefales udført med følgende prioritering:

1. Sikring af langvarig opretholdelse af alle eksisterende populationer i nationalparken

2. Skabe bedre biologisk sammenhæng mellem de centralt beliggende populationer

3. Skabe biologisk sammenhæng mellem de nordligt beliggende populationer

4. Bedre kortlægning af Ensianblåfugl og dens værter i nationalparken

5. Skabe biologisk sammenhæng mellem populationerne på langs af nationalparken

På baggrund af det analytiske arbejde vurderes fire af de fem populationer (ekskl. Vestergård) til at være i favorabel tilstand, da disse forekommer i områder af betragtelig størrelse med en tilsyneladende hensigtsmæssig lokalitetsforvaltning. Først og fremmest anbefales en målrettet habitatforvaltning med udgangspunkt i de eksisterende populationer i nationalparken. Her bør man for så vidt muligt inkludere de større sammenhængende områder identificeret omkring kernepopulationerne og lade forvaltningen være selvopretholdende og ressourceeffektiv uden unødvendig menneskelig indblanding.

Tilstanden af Vestergård vurderes som moderat til kritisk udsat grundet lille habitatstørrelse og ringe potentiale for arealudvidelse samt uhenigtsmæssig habitatforvaltning. Forvaltningen af Vestergård bør i første omgang nedjusteres således der kommer et markant mindre græsningstryk end det nuværende. Derudover bør man om muligt forøge det egnede habitat ved at udtage landbrugsjord af omdrift og genskabe klithede ved at afvikle dele af Stenbjerg Klitplantage.

De tre centralt beliggende populationer bør prioriteres højest, da de regionalt set er mest iso-

lerede og samtidig er genetisk mere forskellige sammenlignet med de to nordlige populationer. Forfatterne anbefaler at øge den biologiske sammenhæng især ved at genetablere klithede med fugtigere lavninger ved at afvikle dele af de nordlige områder af Stenbjerg Klitplantage mellem Marensbakke og Vestergård samt at udtage landbrugsjord af omdrift i området omkring Førby Sø. I den nordlige del af nationalparken bør der skabes forbindelse mellem Kokkær Vand og Savbjerg, der i dag er adskilt af den nordligste del af Tved Klitplantage. Der er foreslået to områder, som tilsammen forventes at kunne skabe sammenhæng både mellem kernepopulationerne og det store område med potentielt egnet habitat i det nordlige Hanstholm Vildtreservat.

Ensianblåfugl – og til dels også dens værter – bør kortlægges bedre i de dele af Nationalpark Thy, som ikke eller kun dårligt er eftersøgt. Det gælder især området mellem Ålvand og Marensbakke (inklusive området omkring Førby Sø), Vangså Klithede, den centrale og sydlige del af Hanstholm Vildtreservat og eventuelt klithederne mellem Stenbjerg og Lyngby, prioriteret i nævnte rækkefølge.

Endeligt anbefales det at skabe biologisk sammenhæng mellem klithederne på langs af nationalparken ved delvis (men omfangsrig) afvikling af Stenbjerg Klitplantage, Tvorup Klitplantage og Nystrup Klitplantage samt mindre rydninger af Vilsbøl Klitplantage.

Den biologiske sammenhæng mellem populationerne og de egnede habitater øges både ved genskabelse af klithede med fugtige lavninger og implementering af fælles forvaltningsplaner på tværs af lodsejere. Fælles forvaltningsindsatser anbefales primært til at bestå af lav-intens helårsgræsning uden tilskudsfordring, hvilket tillader naturlig dynamik uden væsentlig menneskelig indblanding. En ideel planteædersammensætning består af forskellige arter af hårdføre husdyr og vilde dyr, som tilsammen skaber heterogen habitatstrukturer. Naturlig hydrologi er en forudsætning for genopretning af klithede med fugtige lavninger. Genskabel-

se af klithede ud fra nåleplantage forventes at være svært. Eksisterende teoretisk og praktisk viden peger på, at afvikling af plantagen alene ved rydninger ikke anbefales. Det er oplagt at høste af erfaringerne fra afskovningen af Østerild Klitplantage, hvor formålet netop var at genskabe klithede med fugtige lavninger.

For alle indsatser, der direkte eller indirekte forventes at påvirke Ensianblåfugl i de eksisterende populationer, bør der sikres midler til både at opsætte evalueringsmål for forvaltning og som minimum at udføre undersøgelser af forvaltningseffekt for, at dokumentere og sikre retning og hastighed for tiltagene.

Til sidst en opfordring. Har du lyst til at bidrage med nye oplysninger om Ensianblåfuglen, så

gå på jagt efter nye populationer i nationalparken. Søg sommerfuglen på de egnede habitater fra midten af juli til ind i august. Eller allernemmest: Find de hvide, fladtrykte kugleformede æg på blomsterknopperne af Klokke-Ensian. Æggene kan blive siddende på planten i lang tid efter, at larven er kravlet ud.

Indmeld dine fund til Biologisk Forening for Nordvestjylland eller til nationalparkens sekretariat.

Ensian-Blåfugle i parring. Foto: Susanne Worm.

Epilog

Denne artikel er som nævnt et forkortet udtræk af ”Status og forvaltning af Ensianblåfugl i Nationalpark Thy”, Det Natur- og Biovidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet.

Ønsker du at få en større og dybere indsigt i metoder og kilder, kan den fulde rapport hentes på Biologisk Instituts hjemmeside.

Eventuelle fejl og mangler i artiklen kan udelukkende tilskrives ”oversætteren”.

*Oversætterens adresse:
Michel Wester 17 A
Klitmøller, 7700 Thisted
lb.nord.nielsen@gmail.com*

Vendehals *Jynx torquilla* som ynglefugl i plantager i Han Herred - et redekasseprojekt

Af Einar Flensted-Jensen

Igennem 15 år har jeg forsøgt at få Vendehalse til at yngle i opsatte redekasser. Det var mit mål at få opbygget en stabil bestand med forbilleder i det arbejde, som J. Hedegaard Christensen påbegyndte på Borris Hede tilbage i 1970'erne. Det skulle vise sig at være ret vanskeligt at opnå dette mål.

Forløbet af Hedegaard Christensens arbejde er beskrevet i flere artikler i Danske Fugle, i Sandeviften, i Fugle og i DOFT (Østergaard 2003), og bestanden på Borris Hede er fortsat den eneste stabile ynglebestand af Vendehalse i Danmark.

Projektet

I 2003 satte jeg de første redekasser op i forskellige hede- og overdrevslandskaber (antal kasser i parentes):

- Ved Slettingen i Jyske Ås (10),

- I Hammer Bakker nord for Nørresundby (31)

- I Trantum/Blokhus Klitplantager (40).

I 2006 supplerede jeg med opsætning af redekasser i området ved Glæde i Vester Han Her-

Vendehals. Foto: Jens Christian Schou.

Kassen opbindes typisk på et fritstående træ, 1,8 m over terræn. Indvendige mål er 12 x 13 x 30 cm og med hul på 37 mm. Foto: Einar Flensted-Jensen.

red (21) og en forøgelse af kasser i Tranum/ Blokhush Klitplantager (20). Kasserne ved Slettingen og Glæde var kun opsat i to sæsoner og blev derefter flyttet til Tranum Klitplantage, og i 2012 var det sidste år med kasser i Hammer bakker. I 2009 var der 90 kasser i Tranum Klitplantage, samt en del kasser opsat af skovløber Erik Kristensen. Dette antal har siden hen været ret stabilt, men inspireret af det fine antal ynglepar i 2015, hvor jeg prioriterede skovrydninger i Tranum Klitplantage, udvidede BFN i 2016 projektet til lignende skovrydninger i Fosdal- og Svinkløv Plantager (26).

De årlige kassetilsyn foregår typisk således: Kasserne bliver tilset i april for at sikre, at de er i orden og loppefri. Omkring 1. juni tilses kasserne igen. Er der en rugende Vendehals i kassen forstyrres ikke yderligere, dog forsøges det at få registreret ægkuldernes størrelser i løbet af rugeperioden. Når ungerne er omkring 10 dage gamle ringmærkes de sammen med hun-

nen i tidlige morgener, hvor hunnen typisk også er i kassen. Hannen fanges efterfølgende i net. Efter udflyvning af ungerne rengøres kassen og efterses for evt. rester af døde unger.

Resultater

Redekasserne har først og fremmest været beboet af mejser, langt overvejende Musvit, men også Sortmejse, Blåmejse, Sumpmejse og enkelte Topmejse. Dertil kommer Spætmejse, Rødstjert og få Stære. Langt over tusinde kuld er registreret, men i denne artikel er det Vendehalsen, der skal være fokus på.

Skemaer for Vendehalse med antal kuld med udføjne unger og med adulte fugle fanget ifm. ringmærkninger/kontroller fordelt på år. Det ene kuld fra Tranum Klitplantage i 2017 er fra et spættehul.

Skema 1.

År	Kuld i Tranum Klpl.	Kuld i Fosdal- og Svinkløv Klpl.	Udflyjne unger
2005	1	-	0
2007	1	-	3
2012	2	-	16
2013	3	-	25
2014	1	-	8
2015	5	-	38
2016	3	0	21
2017	6	2	61

Bestandsudviklingen vises i skema 1, hvor antallet af ynglepar har varieret mellem 0 og 6 par i Tranum Klitplantage. Det samlede antal kuld er endnu lille, men det er ingen tvivl om, at der har været en reel stigning i bestanden. Bestandstal for Vendehals er flere steder kendt for at være fluktuerende, og det ses også her, hvor 2014 og 2016 er lave for så året efter at nå rekordhøjde.

Gennem årene er både ungerne og ynglefuglene hvert år blevet ringmærket/kontrolleret og ynglesuccesen fulgt. Der er således oplysninger fra 22 ynglefund i årene 2012-2017. Selv om materialet er beskedent, er det fristende at sammenligne det med oplysningerne fra Borris Hede og fra E. Arbingers store midtsvenske kasseprojekt. Sidstnævnte har været i gang siden 2003, og der er her foretaget mærkninger af 5.606 unger og gamle Vendehalse

til og med 2016. Tallene fra Midtsverige, som er vist i skema 2, er indsamlet i perioden 2003-2011 (Arbinger 2017).

Tallene fra Borris Hede er indsamlet i årene 2005 til 2017. De begrænsede adgangsmuligheder til det militære skydeterræn på Borris Hede har medført, at det ikke har været muligt at følge ynglesucceser for samtlige kuld. Det vurderes dog, at tallene er sammenlignelige.

Vendehals med mad til ungerne. Foto: Jens Christian Schou.

Skema 2.

		Han Herred	Borris Hede	Midtsverige
Dato for 1. æg (i succesfulde kuld)	Gennemsnit.	21. maj	20. maj	20. maj
	Max.	13. juni	15. juni	18. juni
	Min.	12. maj	6. maj	8. maj
Ægkuldstørrelse (i succesfulde kuld)	Gennemsnit.	10,0	10,1	10,2
	Max.	13	14	15
	Min.	7	7	5
Antal udføjne unger (i succesfulde kuld)	Gennemsnit.	8,0	7,1	7,2
	Max.	12	11	11
	Min.	5	1	1
Andel af mislykkede kuld	%	4,2	18,1	21,7
Antal udføjne unger (alle kuld)	Gennemsnit.	7,7	5,3	5,6
Andel af aflæsninger*	%	21,0	21,2	16,3

*) Hermed menes andelen af de fangede ynglefugle, der i tidligere sæsoner er ringmærket som unge eller voksne.

Datoerne for 1. lagte æg og ægkuldstørrelsen for Han Herred, Borris Hede og Midtsverige er tilnærmelsesvist ens. Det gennemsnitlige antal udføjne unger for succesfulde kuld er lidt højere i Han Herred end på Borris Hede og i Midtsverige, men den største forskel ses i andelen af mislykkede kuld, hvor forskellen er overraskende stor med en faktor på omkring 5. Det betyder, at der gennemsnitligt flyver 2 unger mere ud per kuld i Han Herred end på Borris Hede og i Midtsverige. Noget overraskende, men materialet fra Han Herred er endnu spinkelt, og der bør derfor ikke drages endelige slutninger.

Af ynglefuglene har 15 (40 %) været ungfugle. Tallet fortæller også noget om dødeligheden for de gamle fugle (det er jo ungfuglene, der erstatter de døde fugle), og om overlevelsen for de 169 unger (næste års ungfugle), der gennem årene har forladt redekasserne.

Generelt har andelen af mærkede fugle fra tidligere år været på 21 %. Bestanden suppleres altså i høj grad af ukendte fugle. 15 umærkede ynglefugle er fanget i en alder på mere end 1 år, altså fugle der må formodes allerede at have

gennemført mindst et yngleforløb. Spredningsafstanden for disse ældre fugle er typisk ret lille, og det kan tyde på, at der er ynglepar i nærområdet uden for de opsatte redekasser. Et tilfældigt fund af et ungekuld i et spættehul i 2017 bekræfter i nogen grad dette forhold. Det kunne være interessant i de kommende år at få undersøgt, om der i plantagerne er ukendte ynglepar i naturlige huller.

Der er taget vingemål på 15 ynglefugle: De ligger imellem 87 og 92 mm, og gennemsnittet er 89,4 mm.

Biotoper for Vendehalse

På Borris Hede er de ynglende Vendehalse især knyttet til skrænterne ned mod Omme Å med tørre overdrevsarealer og spredt træbevoksning. I Midtsverige er Vendehalsen afhængig af løvskov og negativt påvirket af land/skovbrugs-sammenlægninger samt tilgroede græsningsarealer (Arbinger 2017). I Tranum Klitplantage foretrækker de små spætter en ganske anden biotop. Her ser det ud til, at det er skovrydningerne, som Vendehalsene foretrækker. Nogle år

efter renafdrift af et nåleskovsområde ser man først, at forskellige svampe- og insektarter starter nedbrydningen af de tilbagestående stød, og snart efter bliver de bo for de mindre myrearter, som er Vendehalsens hovedføde. Den optimale tilstand for Vendehalsen er dog kortvarig, idet den nye kultur efter få år vil overskygge arealet.

Hun nummer 8256120 – et livsforløb

De gamle Vendehalse er som nævnt gennem årene blevet fanget og kontrolleret/ringmærket, og her skiller et enkelt ynglepar fra Tranum Klitplantage sig markant ud med en spændende historie. Specielt hunnen med ringnr. 8256120 er interessant.

1. år: Historien begynder den 27. maj 2012, hvor jeg fandt 2 hvide, let buttede æg i kasse nr. 215. Æggene klækkede 19. juni, hvor antallet var øget til 11. Om morgenen den 29. juni ringmærkede jeg 9 unger og hunnen i kassen. På hunnens vingedækfjer kunne jeg se, at det var en ung hun, som var klækket i 2011. Jeg satte et net op for også at fange og ringmærke hannen, men det var forgæves. Jeg holdt kassen under observation i over 2 timer, men det var udelukkende hunnen med den nye blanke ring, der fodrede ungerne. 2 dage senere brugte jeg igen et par timer ved reden, og igen var det udelukkende hun nr. 8256120, der kom til kassen. Jeg måtte derfor konkludere, at hun var alenemor, og at hun måtte klare opfostringen af ungerne uden hjælp fra magen. Det er uvist, hvad der er blevet af hannen. Måske har den nærliggende stærkt trafikerede vej kostet ham livet? Måske har han forsøgt at etablere en ny familie et andet sted, vi ved det ikke. Den unge hun klarede dog opgaven fint, og alle 9 unger kom på vingerne.

2. år. Den 25. maj 2013 havde en Musvit lavet rede i kasse nr. 215, men ved nabokassen nr. 66, 340 m derfra, var der lagt 6 æg af en Vendehals. Den 18. juni var der 1 æg og 9 unger i kassen, hvor jeg også fangede hunnen. Det viste sig at være et glædeligt gensyn med hun nr. 8256120. Hannen, som var en ung han fra 2012, fangede

jeg den 24. juni, han fik ring nr. 8256161. Alle 9 unger kom på vingerne.

3. år. Ved kontrol af kasserne den 9. maj 2014 sad der en Vendehals ved kasse nr. 66. Jeg forstyrrede ikke, og den 4. juni var der 11 æg i kassen. Den 14. juni ringmærkede jeg 8 unger og kontrollerede endnu engang hun nr. 8256120. Igen havde hun dannet par med magen fra 2013, nr. 8256161. Alle 8 unger kom på vingerne.

4. år. Den 15. maj 2015 så jeg en Vendehals flyve fra kasse nr. 66, og 5. juni var der 12 æg i kassen. 11 unger blev mærket den 20. juni, hvor også forældrefuglene fangedes. For 4. år i træk var det hun nr. 8256120, der havde ynglet i kassen, men hendes mage var ny. Det var en ny ”gammel” han, 2 år eller ældre. Alle 11 unger kom på vingerne.

5. år. Det var med stor forventning, at jeg den 5. juni 2016 så ned i kasse nr. 66. Og det viste sig overraskende at være han nr. 8256161, der var i kassen, altså den han som hun nr. 8256120 dannede par med i 2013 og 2014. Han var altså stadig i live og havde 13 æg i kassen. To uger senere mærkede jeg 12 unger og kontrollerede samtidigt hunnen, og det var stadig nr. 8256120. Det var således 3. år, de to fugle dannede par. Som sædvanligt kom alle unger på vingerne, et rekordantal på 12 stk.

6. år. Den 15. maj 2017 kontrollerede jeg kasse nr. 66. En Musvit rugede på 9 æg, og den blev ikke forstyrret i yngleforløbet. I nabokassen blev der dog fjernet en del redemateriale af en Vendehals, men der blev ikke lagt æg. Hverken hun nr. 8256120 eller han nr. 8256161 blev fundet ynglende i 2017, og må formodes at være døde.

Vendehals hun nr. 8256120 har altså i årene 2012-2016 opfostret i alt 49 unger, og er forhåbentlig bedste-, olde- og måske sågar tip-tip-oldemor til mange flere. Hun blev mere end 5 år gammel, og har dermed dansk aldersrekord (Østergaard 2017). Den europæiske rekord for Vendehals er på 6 år og 10 mdr. (Euring 2017). Det forhold, at 2 Vendehalse danner par

i 3 sæsoner må også være ganske usædvanligt. Arbinger nævner et tilfælde, hvor 2 Vende-halse har dannet par i 2 sæsoner. Den store dødelig-hed gør, at chancen er ringe for, at begge mager er i live fra det ene år til det næste.

Vi ved ikke, hvor de nordeuropæiske Vende-halse overvintrer, men formodentlig er det i Sa-helområdet syd for Sahara. Vende-hals hun nr. 8256120 har gennemført den årlige vandring 5 gange, og hun har således krydset Sahara og Middelhavet mindst 10 gange, hvilket er en stor præstation for så lille en fugl.

Erik Arbinger har i sit store svenske materiale et lignende tilfælde med en ynglende Vende-hals, som han ringmærkede den 11. juni 2004, og han genfangner den de følgende 4 sæsoner. Han skriver 24. juni 2016 på facebook: ”Den här göktytan 3503357 är den fågel som betytt mest för mej under mina många år med fåglar.” (Arbinger 2017).

Genfangster i 2017

Udover de ovenfor nævnte genfangster blev en førstegangs ynglefugl fra 2016 genfanget i nabokassen i 2017. Ligeledes blev en unge fra 2016 genfanget som yng-lefugl 2,6 km fra klækningsstedet i kasse nr. 66. Det var altså en datter af parret med ringnumrene 8256120 og 8256161, der nu selv havde 8 flotte unger i kasse nr. 168.

Tak

Jeg vil gerne rette tak til skovejerne, især Na-turstyrelsen Thy og Naturstyrelsen Vendsyssel, for tilladelser til opsætning af kasserne og for den store interesse, de har udvist. E. Østergaard takkes for adgang til upubliceret materiale om Vende-halsens ynglesucces på Borris Hede, og J. Stubgaard, J. C. Schou og E. Sloth Andersen takkes for kommentarer til tidligere udkast til denne beretning.

*Forfatterens adresse:
Cypresvej 1, Øster Brønderslev
9700 Brønderslev*

Vende-hals fodrer unger. Foto: Jens Chr. Schou.

Referencer

Arbinger, E. 2017: Göktyta. http://www.arbinger.se/goktyta_swe.html <https://www.facebook.com/Bevara-G%C3%B6ktytan-902660659816715/?fref=ts>

Euring 2017: <http://www.euring.org/data-and-codes/longevity-list?page=3>

Østergaard, E. 2003: Vende-halsen *Jynx torquilla* i Danmark, med særligt henblik på ynglebe-standen på Borris Hede 1970-2001, DOFT 97: 303-311.

Østergaard, E. 2017: Træk og stedtrohed hos danske Vende-halse, DOFT 111: 66-70.

Ny pattedyrart i Thy

Af Jan Durinck og Elsemarie Kragh Nielsen

Som led i løbende naturundersøgelser har Biologisk Forening for Nordvestjylland med stor sandsynlighed fundet en ny art af flagermus i Thy. Det drejer sig om Nordflagermus, der hidtil kun er fundet tre steder i Danmark: ved Frederikshavn, ved Helsingør og ved Øresundsbroen. Den er i øvrigt udbredt i store dele af Europa, bl.a. i Norge og i Sverige, hvorimod den er meget sjælden i Danmark.

Fundet blev gjort i maj 2017 nær Snedsted af ”BFN’s Flagermusegruppe” som en natlig lydoptagelse på en automatisk flagermusdetektor. Nordflagermus blev siden uden held eftersøgt flere steder i Thy. Optagelsen blev sendt til udtalelse hos Hans Baagøe, som mente, at den næppe kunne være andet end Nordflagermus. Der er hermed fundet ti arter af flagermus i Thy (Durinck et al. 2015).

Af udseende er den en mellemstor flagermus med langhåret tottet pels med mørke og gyldne

farver. Pelsen i nakken er mørk og danner en ret skarp grænse til den gulbrune underside. På lydoptagelser er stemmen kraftigst omkring 30 kHz, og den har en ret langsom rytme til skrigene.

Forfatteres adresser:

*Jan Durinck
Svankjærvej 6,
7752 Snedsted*

Elsemarie Kragh Nielsen

*Vust Holmevej 128,
9690 Fjerritslev*

Anvendt litteratur:

Durinck, J., E. K. Nielsen og E. Flensted-Jensen E. 2015: Flere flagermus i Nordvestjylland. Naturnyt 2015-1.

Nordflagermus fotograferet i Frederikshavn. Foto: Svend Erik Frandsen.

Overraskelsen i stærekassen

Tekst og foto: Elly Hansen

En af forårets og sommerens store glæder for os er at følge med i familielivet i vores mange fuglekasser, som vi har hængt op. Det er selvfølgelig stærene, vi nemmest kan se, da mange af de 22 stærekasser, som vi har, hænger frit fremme. Allerede når stærene ankommer til matriklen i det tidlige forår, er det en fornøjelse at følge deres gøren og laden. Og det går ikke stille af sig. Boligerne skal besættes, og det foregår under stor ståhej og højlydte diskussioner. Det gamle redemateriale smides ud og nyt slæbes ind. Det er ikke det hele, som kommer indenbords. Det bærer den dyng af strå og småkviste, som ligger under kasserne, præget af. Pyt, det er da til af feje op.

Så følger en dejlig periode, hvor hunnen lægger æg og ruger. I al den tid nyder vi godt af fatters serenader, når han synger for sin viv. Måske lige med undtagelse af når jeg styrter ud af døren for at se, om der er noget galt oppe hos tårnfalkene. Her er alt imidlertid stille og roligt. Et øjeblik efter lyder deres advarselsskrik igen. Denne gang går det op for mig, at skrigene kommer fra den syngende Stær, og jeg føler mig en anelse snydt. Sidst i april ser vi de første lyseblå æggeskaller ligge rundt omkring på gårdspladsen sen og i haven. Nu er der kommet unger, og en travl tid følger. Begge forældrefugle bringer hele dagen mad til ungerne, som bliver mere og mere krævende, som dagene går. Inden længe er de så

store, at de hænger ud af hullerne og skriger på mad, og allerede sidst i maj er de klar til at forlade kasserne, og stilheden sænker sig.

Sådan er livets gang blandt stærene normalt, men i år blev det så lidt anderledes. Der gik ikke lang tid, efter at ungerne var fløjet ud, før der blev bygget nye reder i fem af kasserne. Om det var kuld nr. 2, eller det er stærepar, som ikke har ynglet før i år, og nu benyttede sig af, at der nu var ledige boliger, det kan jeg selvfølgelig ikke vide. Men der blev ruget, og der kom unger igen.

Den 2. juli 2017 sad Ivan og jeg, som vi så ofte gør, når vejret tillader det, og drak vores eftermiddagskaffe ude, mens vi kiggede på, at stærene fodrede deres unger. De var nu så store, at de kiggede ud af hullet, og det var noget af en overraskelse for os begge, da det pludseligt var et helt hvidt hoved, der tittede ud. Kun én

gang så vi det. Vi snakkede om, hvorvidt vi havde set rigtigt. Jeg blev derfor sidende med kameraet parat. Der gik da heller ikke lang tid, før jeg havde dokumentation for, hvad vi havde set.

Min første tanke var selvfølgelig, at det var en albino. Men med sorte øjne og mørkt næb kunne det ikke passe. Albinoer har røde øjne. Jeg var inde på internettet for at læse om det. Ud fra det jeg fandt her og sammen med de mange kommentarer, som billederne har fået på Facebook, er jeg kommet frem til, at det er en leucistisk fugl, som mangler farvepigmentet melanin. Desværre er disse hvide fugle særligt udsatte for angreb af rovfugle, da de skiller sig meget ud fra flokken, og de bliver derfor sjældent ret gamle.

Efterfølgende holdt vi selvfølgelig nu ekstra øje med den kasse. Den 5. juli 2017 om morgenen var der stille. Ungerne var fløjet af reden. Der gik nu to dage, hvor vi ikke så noget til stærefamilien. Den 7. juli dukkede de så op i haven, og ungerne blev stadig fodret af forældrefuglene.

I perioden frem til den 17. juli 2017 var den hvide stæreunge i haven dagligt. Der blev dog længere og længere imellem besøgene. Vi har siden hen hørt, at den skulle være set i en have i Svankær. Men hvor den er nu, ved vi ikke. Måske er den trukket med en større flok sydpå og bliver en lysende prik i fænomenet ”sort sol” til efteråret? Måske er den endt i maven på en Spurvehøg?

For os var det en sjov og spændende oplevelse, selv om vi godt kunne have ønsket os, at vi havde fået glæde af den i lidt længere tid. Selv om jeg inderst inde godt ved, at det er urealistisk, så går jeg og drømmer om, at den vender tilbage til foråret og bygger rede i en af vore mange stærekasser.

Forfatterens adresse:
 Kystvejen 75
 Svankær
 7755 Bedsted
 iegranlyst@mail.dk

Bog anmeldelse

Orkidéer i Europa

Bog af Bo Mossberg og Henrik Ærenlund Pedersen. Gyldendals forlag, 2017, 208 sider, pris kr. 349,95.

Min første interesse for orkidéer skyldes ikke mindst den lille håndbog "Nordens Orkidéer", udgivet i 1977 som en af Gyldendals grønne håndbøger. Bogen var illustreret af Bo Mossberg og skrevet af Sven Nilsson. Oprindeligt en svensk bog, som en af datidens danske orkidéforskere, Bernt Løjtnant, havde tilpasset tekstmæssigt til danske forhold.

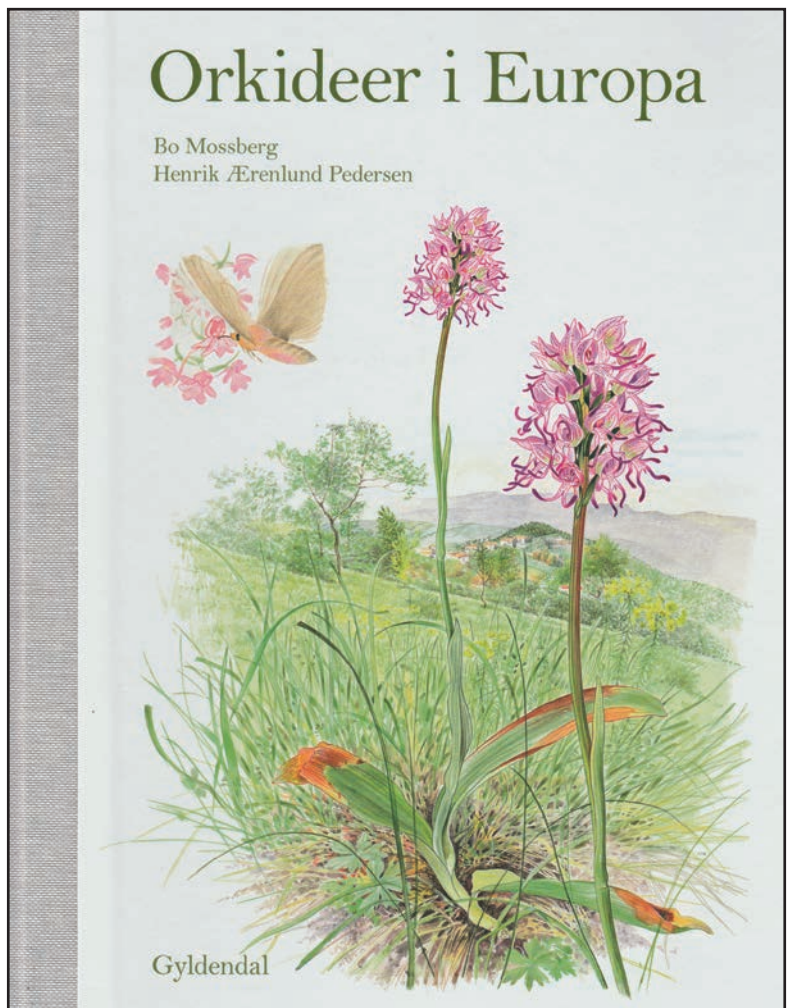
Bogen var i mange år en fast deltager på mine og andres ture både til danske og skandinaviske lokaliteter – ja, det blev næsten en sport at skulle finde og fotografere alle de orkidéarter, der var beskrevet og afbildet i bogen.

På svensk udkom der efterfølgende en lignende håndbog om "Syd- och Mellanuropas orkidéer" fra 1980 af samme forfattere – igen med fine illustrationer af Bo Mossberg.

Mange af de fine illustrationer fra ovennævnte to håndbøger kan findes i den nye flotte bog om orkidéer i Europa, som Gyl-

dendal har udgivet i år. Men der findes også mange nye billeder i bogen. Geografisk dækker bogen orkidéer, som vokser i Europa afgrænset af Uralbjergene i øst. Der er også gjort plads til bl.a. de endemiske arter fra De kanariske Øer – Sydgøgelilje *Habenaria tridactylites* og Kanarisk Remtunge *Himantoglossum metlesicianum*.

Til forskel fra de tidligere udgivelser er den nye bog i et noget større format – vel i nærheden af

A4-format – som giver mere plads til de pragtfulde akvareller af Bo Mossberg.

Man skal til de Kanariske øer for at se Kanarisk Remtunge.
Tenerife 24. januar 2011.

Bogens tekstmæssige del er skrevet af Henrik Ærenlund Pedersen, som i over 25 år har studeret orkidéer i Europa og i tropisk Asien. I denne forbindelse har han arbejdet meget med artsforholdene omkring den vanskelige slægt *Dactylorhiza*, og han har bl.a. oprettet og beskrevet Thy-Gøgeurt *Dactylorhiza majalis subs. calcifugiens*, som en tetraploid underart af *Dactylorhiza majalis*. I 2010 udgav han sammen med Niels Faurholdt ”Danmarks vilde orkidéer” på Gyldendals Forlag.

Bo Mossberg betragtes i dag som en af Nordens dygtigste illustratører. Udover ovennævnte er han mest kendt for at have leveret alle illustrationerne til ”Den store Nordiske Flora” fra 1994 på Gads Forlag og efterfølgende til ”Den nye Nordiske Flora” fra 2005 på Gyldendals Forlag. Det må have været et kæmpe arbejde at

skulle male de utallige akvareller, som er disse værkers store værdifulde bidrag til kendskabet af den nordiske flora. For særligt interesserede henvises til bogen ”Bo Mossberg – en bibliografi”, som er udgivet på forlaget Moosart i 2015. Det er et værk, som i tekst og akvareller af Bo Mossberg beretter om denne spændende kunstners liv og levned.

”Orkidéer i Europa” indledes med afsnit om orkidéernes bygning og systematik samt om orkidéerne og deres miljø, hvor der med mange fine illustrationer bl.a. gøres rede for orkidéblomstens bygning og de specialiserede bestøvningsforhold for forskellige arter af orkidéer.

Herefter følger hovedafsnittet med akvareller af de forskellige orkidéarter. Denne del er opdelt slægtsmæssigt, og hver slægt indledes med en tekstsider. På denne tekstsider beskriver Henrik Ærenlund Pedersen forskellige forhold om slægten og dens arter. Mange vil her finde nye og interessante oplysninger, men tekstafsnittet kan ikke benyttes til at artsbestemme de forskellige arter inden for slægten. Her kan man stadig have fint udbytte af ”Norden Orkidéer”

fra 1977, som har fine beskrivelser af de enkelte arter, eller andre af de mange orkidébøger, der er udgivet i de senere år. Efter tekstsiden følger så de mange pragtfulde illustrationer af orkidéerne i slægten, som på de store ark kommer helt til deres fulde ret med billeder af arten i hel figur samt for mange arters vedkommende også af mere detaljerede billeder af selve blomsten.

Da jeg havde bogen i hånden første gang, bladede jeg straks hen til afsnittet med slægten *Dactylorhiza*, for at se om landsdelens endemiske art Thy-Gøgeurt var kommet med i bogen. Det var den, men desværre kun med en beskedne akvarel sammen med Baltisk Gøgeurt. På trods af den liden størrelse har Bo Mossberg i sin akvarel, udover den hvide farve, fanget et af de typiske kendetegn ved Thy-Gøgeurt, de

Forekomsten af den sydeuropæiske Spitzels Gøgeurt på Gotland er et mysterium. Hall 1. juni 2017.

hængende laterale sepaler (= sidestillede ydre blosterblade).

Bogen afsluttes med et afsnit om, hvordan man kommer videre med sin interesse for orkidéer. Her beskrives den svære øvelse, som det af og til kan være at få bestemt den orkidé, som du står overfor i naturen. Her kan også læses lidt om den sport, som mange af os har haft stor glæde af i mange år, nemlig turistture til bl.a. de orkidérige øer i Middelhavet, som gerne besøges i det tidligere forår, hvor alt er grønt og de fleste af de mange orkidéer står i fuld flor.

Særligt i afsnittene om slægterne *Ophrys* og *Dactylorhiza* kan man se, at Henrik Ærenlund

Pedersen bekender sig til de forskere, som har en noget mere bred artsopfattelse end eksempelvis Pierre Delforge, som mange kender fra Gads Forlags udgivelse, "Europas Orkidéer" fra 1995. Ved at sammenligne artsopfattelsen i disse to udgivelser ses det tydeligt, at antallet af arter af eks. *Ophrys* er betydeligt færre i "Orkidéer i Europa" end i "Europas Orkidéer". Det samme forhold gør sig gældende i den fine bog "Ophrys – The Bee Orchids of Europa", som Henrik Ærenlund Pedersen udgav sammen med Niels Faurholdt i 2007 på Kew Publishing.

"Orkidéer i Europa" er med sine utroligt flotte illustrationer af Bo Mossberg og de mange tekstmæssige interessante oplysninger af Henrik Ærenlund Pedersen et must for alle med interesse for orkidéer. Bogen må dog ikke betragtes som et bestemmelsværk, selv om de fine illustrationer kan være en meget stor hjælp, når man forsøger at bestemme en funden orkidé.

Jeg må til sidst advare om, at man ved bare at bladre igennem bogens flotte illustrationer meget nemt kan få en stigende lyst til at planlægge en ny rejse for at se de smukke orkidéer på deres naturlige voksesteder.

Anmelderens adresse:

Knud Knudsen

Stenbjerg Kirke Vej 28

7752 Snedsted

knud.knudsen@knudsen.mail.dk

Biologisk Forening for Nordvestjyllands bestyrelse og arbejdsgrupper:

Formand:

Poul Nystrup Christensen, Herningvej 64,
6950 Ringkøbing. - Tlf. 22157738.
pnystrup@live.dk

Næstformand:

Marianne Riis, Bygholmvej 70,
7742 Vesløs. - Tlf. 40777210
marianne_riis@hotmail.com

Kasserer:

Ib Nord Nielsen, Michel Wester 17 A,
Klitmøller, 7700 Thisted. - Tlf. 40579323
ib.nord.nielsen@gmail.com

Sekretær:

Lars Smith, Højrisvej 2,
7900 Nykøbing Mors. - Tlf. 98811533
hojrisvej2@gmail.com

Bestyrelsesmedlem:

Jan Salmonsens, Mads Posts Vej 5,
Klitmøller, 7700 Thisted. - Tlf. 97975148.
salmonsens@pc.dk

Redaktør af BFN-NYT:

Nanna Gad, Villerupvej 5,
7755 Bedsted. - Tlf. 97945025
nannagad@gmail.com

Leder af BFN's Naturkurser:

Jens Handrup, Tøttrupvej 5,
7752 Snedsted. - Tlf. 97936610

BFN-arrangementer:

Jørgen Nordkvist, Markvænget 14C,
7700 Thisted - Tlf. 97924165
nordkvist@mail.dk

Knud-Allan Knudsen, Villerupvej 5
7755 Bedsted. - Tlf. 97945025
nannagad@gmail.com

Else M. Kristensen
- Tlf. 97985324
else.mk@live.dk

Medlemskartotek:

Birgit og Carsten Schultz, Nørbyvej 18, Tved,
7700 Thisted. - Tlf. 40463820.
birgitogcarsten@gmail.com

BFN's Forlag:

Knud Knudsen, Stenbjerg Kirke Vej 28,
Stenbjerg, 7752 Snedsted.
knud.knudsen@knudsen.mail.dk

Naturplejenetværket for Nordvestjylland:

Hamish Stewart, Østerstrandvej 4,
Skyum, 7752 Snedsted.
hamish@mail.dk

Leder af »Hummerhuset«, i Klitmøller:

Leo Salmonsens, Vinkelsti 3,
Klitmøller, 7700 Thisted. - Tlf. 97975246.

Leder af »Tved Gl. Skole» i Tved:

Birgit og Carsten Schultz - se adresse ovenfor.

Nordvestjysk Ringmærkningsgruppe:

Jan Salmonsens - se adresse ovenfor.

Det grønne råd i Thisted Kommune:

Hans Henrik Hust, Legindvej 39, Jestrup,
7752 Snedsted. - Tlf. 97939120.

Grønt råd - Morsø Kommune:

Elsemarie Kragh Nielsen, Vustholmevej 128,
9690 Fjerritslev. - Tlf. 40478475.

Brugerrådet for Naturstyrelsen Thy:

Marianne Riis - se adresse ovenfor.

Nationalpark Thy - Nationalparkrådet:

Poul Nystrup Christensen - se adresse ovenfor

BFN's Fuglestudiekredse:

Elly Hansen, Kystvejen 75, Svankær,
7755 Bedsted. - Tlf. 29467553.

Hans Henrik Larsen, Limfjordsvej 5,
Lyngs, 7790 Thyholm. Tlf. 26608660.

BFN's Naturdata:

Knud Knudsen, Stenbjerg Kirke Vej 28,
Stenbjerg, 7752 Snedsted.
knud.knudsen@knudsen.mail.dk

RETURADRESSE:

Biologisk Forening for Nordvestjylland
Ørhagevej 189, Klitmøller
7700 Thisted

B

POST

PP

DANMARK

Foreningens sponsorer i 2017:

*Sparekassen Thy • Sønderhå-Hørsted Sparekasse • Thy-Mors Energi
Nykredit • Andelskassen Midtthy • Sparekassen Vendsyssel
Dolle, Frøstrup • Thisted Bryghus • Malte Haaning Plastic
Snedsted Turistbusser • America A/S*

Læs i dette nr.:

Pas på kysterne	125
Status for og forvaltning af Ensianblåfugl
(<i>Mafulinea alcon</i>) i Nationalpark Thy	126
Vendehals (<i>Jynx torquilla</i>) som ynglefugl
i plantager i Han Herred	137
Ny pattedyrart i Thy	143
Overraskelsen i stærekassen	144
Boganmeldelse	146

